

RIJEČ — ISKAZ — DIJALOG

VANDA BOŽIČEVIĆ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 18
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1986-02-15

»Reč je uvek... samo nabor na beskonačnoj tkanini govora.«*

U pokušaju pronalaženja jezičnog modela čije bi ispitivanje moglo dati ključ odgovora na filozofska pitanja koja se odnose na jezik kao cjelovit fenomen ovaj rad nakon kritičkog osvrta na riječ i iskaz kao jezične modele predlaže dijalog kao model.

Kritika analitičke koncepcije jezika ukazuje da primat iskaza, dominacija principa jezičkog atomizma i kompozicionalnosti, te orijentacije na univerzalnu semantiku i logičku formalizaciju prirodnog jezika ustvari znače redukciju onih značenjskih dimenzija jezika koje dolaze do izražaja u njegovoj konkretnoj realizaciji — u dijalogu. Ističući značaj atmosfere jednog dijaloga, situacionog konteksta i fenomenalne razine govora pri konstituciji značenja izražava se uvjerenje da je filozofska teorija koja polazi od dijaloga kao modela bliža biti prirodnog jezika.

Pitanje o biti jezika te iz njega izvedeni problemi odnosa jezika prema mišljenju, spoznaji, stvarnosti i istini stare su filozofske teme koje su i danas u žiži interesa kako filozofa, tako i lingvista. No da bi se uopće pokušalo odgovoriti na ova pitanja potrebno je prethodno odrediti sâm predmet filozofije jezika. Kako se i filozofiranje odvija u jezičnom mediju čini se nemoguće iz jezika izići da bi ga se definiralo kao utvrđeni, od teoretičara distancirani predmet. Potrebno je stoga unutar jezika ograničiti predmet vlastitog interesa, fokalizirati razmatranje na neku jezičnu jedinicu, jezični model, čije će nam ispitivanje dati ključ odgovora na pitanja koja se odnose na jezik kao cjeloviti fenomen. Budući da je jezik sistem sastavljen od riječi i njihovih međusobnih relacija, čini se prirodnim početi razmatranje od osnovne jedinice jezika, od riječi.

U Platonovom »Kratilu«, najstarijem filozofskom tekstu koji se eksplicite bavi problematikom filozofije jezika izlažu se dvije

* M. Merleau-Ponty: »Posredni govor i glasovi ćutanja«, »Oko i duh«, Vuk Karadžić, Beograd, 1968, str. 63.

teorije o biti jezika koje polaze od riječi kao jezičnog modela: teorija srodnosti i konvencionalistička teorija. Prema teoriji srodnosti, kako ju je formulirao Platon, imenovanje je prikazivanje biti predmetâ, dakle između riječi i predmetâ mora postojati odnos podudaranja. Riječi prikazuju predmete putem sličnosti svojih sastavnih elemenata s elementima bića. Teorija srodnosti, međutim, nailazi na prepreku u svom pokušaju da objasni na koji način i s čime se podudaraju riječi koje se odnose na mišljene stvari, kao i u svom pokušaju da pruži plauzibilno opravdanje za postojanje velikog broja različitih jezika. U slučaju mišljenih stvari mimetička teorija mora ustupiti mjesto konvencionalističkoj teoriji koja riječi tretira kao konvencionalne znakove koje su ljudi utemeljili da bi olakšali međusobnu komunikaciju, a koje same po sebi ne stoje ni u kakvom odnosu prema njima označenim predmetima. Ovisno o dogovoru jedna riječ može biti zamijenjena bilo kojim izgovorljivim skupom glasova bez posljedica za istinitost govora. Stav da ne postoje »prave« i »krive« riječi neće međutim biti podržan našom jezičnom intuicijom koja ukazuje na to da riječ mora »ležati«, odnosno da se jezik ne može proizvoljno mijenjati.

Ograničivši se na riječ i na problem njenog odnosa prema predmetu niti teorija srodnosti, niti konvencionalistička teorija, — u smislu kako su izložene kod Platona — ne pružaju zadovoljavajuće odgovore na pitanje na koji način se jezik odnosi na stvarnost, niti što luči istinit govor od lažnog. Ove teorije preskaču i pitanje odnosa jezika i mišljenja, misao o predmetu ne dovode u vezu s činom njegova imenovanja. Ovo podvajanje jezika i mišljenja rukovodi Platona da pitanje o istini s jezika prebaci na mišljenje; tek dijalektika daje nam pravu istinu o stvarima: jeziku ne treba vjerovati.

Ograničenje filozofije jezika na riječ kao model prevladano je već kod Aristotela koji za jedinicu filozofskog razmatranja jezika uzima sud, dakle ne više pojedinačnu riječ, već dio diskursa, i to specifičnog — deklarativnog diskursa koji se jedini može ocijeniti kao istinit i lažan. Orijentacija na iskaz (sud, propoziciju) kao paradigmu jezičnih tvorbi prisutna je i u suvremenoj analitičkoj filozofiji jezika

Temeljeći se na Aristotelovom određenju apofantičkog logosa, analitički pristup jeziku daje govoru, kojim se nešto tvrdi ili odriče, primat u odnosu na ostale jezične forme (kao što su na primjer pitanje ili zapovijed) na osnovi toga što on jedini može imati istinosnu vrijednost, dakle, jedini može utemeljiti spoznajni čin. Na istinosnoj vrijednosti iskaza temelji se zgrada čovjekovog znanja, čija je idealna forma znanstveni sustav kao skup istinitih iskaza o realnosti.

Shvaćajući odnos čovjeka i svijeta kao odnos subjekta prema njemu raspoloživom objektu, dakle, prvenstveno kao predmetno odnošenje, analitička filozofija vidi u referencijalnoj funkciji primarnu funkciju jezika. Jezikom, doista, neprestano upućujemo na predmete, iskazujemo naše razumijevanje predmeta vlastita iskustva, pa to razumijevanje prenosimo drugima. Jezik je instrument našeg snalaženja u svijetu, on posreduje između nas i stvarnosti. U svojoj funkciji ukazivanja na predmete jezik je u toj mjeri uspješan, da, upotrebljavajući ga, zaboravljamo na njega. Njegova pojavna opstojnost zastrta je njegovom funkcijom prenošenja značenja, pa nam se čini da u riječima neposredno vidimo same stvari. Riječi su prozirne za svoja značenja; govoreći ili slušajući govor nismo svjesni prisutnosti riječi, već u njima neposredno vidimo predmet o kojem je riječ. Toliko smo srasli s našim govorom da u činu govorenja, krećući se u pravcu govorenog, nismo svjesni ni sebe kao govorećih subjekata, ni vlastitog govora. »Govor je najdublja radnja samozaborava što je mi kao razumna bića uopće izvodimo.«¹ Ukoliko počinjemo obraćati pažnju na pojavnu dimenziju govora, govor prestaje vršiti svoju referencijalnu funkciju, gubimo smisao onog izgovorenog. Krajnji je primjer slušanje nepoznatog jezika kada, doduše, jasno razabiremo osjetilnu razinu govorenja, ali ne dopiremo do smisla rečenog.

Iz ove prima facie prozirnosti jezika analitički filozofi izvode zaključak o nevažnosti osjetilne dimenzije jezika, o slučajnosti pojavnog lika značenja, te o načelnoj mogućnosti odvajanja opisa značenja od medija u kojem se iskazuje. Oni vide riječ kao znak, posredno upućivanje na predmet, u kome su značenje, oznaka i označeno razlučivi, dok je njihov sklop samo stvar konvencije. Činjenica postojanja brojnih jezika smatra se dovoljnim dokazom konvencionalističke teorije o biti jezika i potvrdom teze da je veza između pojavne dimenzije riječi i njenog značenja teorijski irelevantna. Mogućnost prevođenja s jednog jezika na drugi bez veće štete u komunikaciji smatra se dokazom autonomnosti značenja u odnosu na varijabilnost oznaka, što opravdava pokušaje za izgradnjom univerzalne semantike za sve prirodne jezike.

Apstrahiranje od osjetilne dimenzije jezika daje analizi pisanih iskaza prednost pred analizom govora, a dalje apstrahiranje od specifičnosti realizacije propozicija u pojedinim prirodnim jezicima otvara vrata projektima jedinstvene logičke formalizacije. Ideja o mogućnosti logičke formalizacije prirodnih jezika potkrijepljena je još dvjema temeljnim pretpostavkama analitičkog

¹ H. G. Gadamer: Jezik i razumijevanje«, Gadamer/Hörmann/Eggers: »Učenje i razumijevanje govora«, Biblioteka, Zagreb, 1977, str. 33.

pristupa jeziku, a to su princip jezičnog atomizma i princip kompozicionalnosti.

Svaki jezik, naime, posjeduje utvrđeni rječnik i sintaksu što su ujedno i pretpostavke njegove naučivosti. Postojanje rječnika potvrđuje, smatraju analitički filozofi, da su riječi međusobno nezavisni elementi s definiranim značenjem, dok nam sintaksa daje definirana pravila njihovog mogućeg kombiniranja. Postojanje konačnog broja jezičnih elemenata i definiranih pravila njihovog spajanja u principu omogućuje bezbroj mogućih kombinacija. Tako jezik, potencijalno, pomoću ograničenih sredstava može izraziti bezbroj novih načina našeg odnosa prema stvarnosti. Postojanje rječnika i sintakse, međutim, još uvijek nisu dovoljan garant naučivosti jezika ukoliko postoji mogućnost da značenje neke nove kombinacije bude neizvodivo iz značenja pojedinih riječi. Princip kompozicionalnosti stoga pokazuje da je značenje nekog sklopa riječi uvijek funkcija značenja njegovih elemenata, značenje cjeline izvodivo je dakle iz značenja dijelova.²

Primat iskaza u odnosu na ostale forme jezičnog izraza, pretpostavka o autonomiji značenja u odnosu na varijabilitet iskazivanja, pogled na jezik kao na skup međusobno nezavisnih elemenata za koje postoje utvrđena pravila kombiniranja, te ideja da su značenja složenih iskaza izvodiva iz značenja pojedinih riječi, vodi analitičku filozofiju jezika prema izgradnji logičkog aparata koji bi eksplicirao imanentnu logičnost našeg prirodnog jezika. Uspjeh logičke formalizacije otvara vrata širokim mogućnostima primjene na području informatike, prevođenje treba da postane mehanički proces koji umjesto čovjeka može obavljati kompjuter.

Analitički pristup jeziku vidi čovjeka kao »animal rationale« čija je primarna aktivnost spoznajno odnošenje prema stvarnosti. Spoznajni odnos omogućen je upravo jezikom u njegovoj referencijalnoj funkciji. Komunikativni aspekt, funkcija jezika kao sredstva sporazumijevanja je u drugom planu, dok je izražajni aspekt jezika potisnut na marginu filozofskih interesa. Izražajni aspekt, argumentira se, nije ono što jezik čini jezikom. Naše emocije možemo izravni jezikom izraziti smijehom i plačem, što su refleksne radnje, odnosno mimikom i gestama koje se smatraju prirodnim znacima, dakle još ne znakovima u pravom smislu riječi koji su po pretpostavci konvencionalni i gdje je značenje ravnodušno prema oznaci kojom je posredovano. Način intonacije i artikulacije riječi, na primjer, upotreba uzvika (uostalom vrlo interesantnog »prijelaznog« oblika između prirodnih i konvencionalnih znakova), učestalost

² Usp. Donald Davidson: »Semantika za prirodne jezike«, »Gramatika, semantika, znanje«, Svjetlost, Sarajevo, 1977.

upitnih ili uskličnih rečenica, dakle elementi koji neposredno izražavaju naše emocije, nisu predmet filozofa, već psihologa, medicinara ili estetičara. Utjecaj koji ovi elementi jezičnog izraza mogu imati na značenje našeg govora je nepredvidiv, varira od osobe do osobe, od situacije do situacije te stoga ni na koji način ne može postati dio opće semantike.

Primat iskaza i referencijalne funkcije jezika rezultira ne samo ograničenjem semantike, već i daljnjim ograničenjima teorije spoznaje, teorije istine i ontologije. Iskaz koji jedini može imati istinosnu vrijednost predstavlja paradigmu spoznajnog odnosa što ostale načine čovjekovog izražavanja, verbalne kao i neverbalne, smješta »s onu stranu« istine i laži, dakle osporava im spoznajnu funkciju. Budući da se istina shvaća kao korespondiranje iskaza nekom »stanju stvari«, samo iskaz može posjedovati izvjesne »ontološke obaveze«, a kako sam iskaz počiva na predmetnom odnosu, to iz njega izveden univerzalni ontički modus biva postojanje na način predmeta. Ne želeći se na ovom mjestu upustiti u daljnje razmatranje ovih konsekvenci, što zasigurno traži širu raspravu, ograničit ćemo se na primjedbe koje se tiču samog pojma jezika.

Projekt analitičke filozofije jezika bitno je redukcionistički projekt koji u cilju precizne teorijske konstrukcije apstrahira od raznolikosti mogućih funkcija i formi jezičnog izraza koji postaju domena psihologije i estetike, projekt koji apstrahira od raznolikosti pojavnih oblika jezika koji su prepušteni lingvistima i fonetičarima, projekt koga ne zanima dijakronijski ni socijalni aspekt jezika koji su prepušteni historijskoj i socio-lingvistici. Praktička dimenzija jezika, sfera upotrebe, predmet je interesa pragmatičke struje u filozofiji jezika, te teorije činjenja, no primarni interes filozofa jezika leži svakako u sferi sintaktike i semantike. Premda je visoka razina apstrakcije zasigurno pretpostavka filozofiranja i premda se rascjepkanost jednog područja na postojeće posebne znanosti može pokušati prevladati interdiscipliniranošću, ovakav redukcionistički projekt, čini nam se, gubi iz vida složenost ispitivanog fenomena, njegovo mjesto u odnosu na ostale sfere čovjekovog djelovanja, kao i egzistencijalni značaj što ga fenomen jezika ima za čovjeka, te na taj način reducira prostor u kojem bi se filozofsko mišljenje jezika trebalo odigravati.

Analitički pristup stoga cijenu preciznosti svoje konstrukcije plaća vlastitim ograničenjima, te udaljavanjem od konkretne situacije u kojoj se jezik ostvaruje. Budući da mjera uspješnosti u logičkoj formalizaciji ujedno predstavlja mjeru udaljavanja tako konstruiranog sistema znakova od strukture pojedinačnog prirodnog jezika, krajnja konsekvencija analitičkog projekta bila bi izgradnja *characteristicae universalis*, konsekvencija koju većina analitič-

kih filozofa ipak više ne želi povući. U svojoj želji da razotkriju implicitne zakonitosti prirodnog jezika analitički filozofi čini se zanemaruju upravo one aspekte koji prirodne jezike razlikuju od umjetnih jezika. Naš pokušaj kritike analitičkog pristupa ići će stoga putem naglašavanja ovih aspekata.

Izlaganje jedne, analitičkom pristupu suprotstavljene, koncepcije jezika započet ćemo naizgled apsurdnim primjerom — analizom fenomena šutnje. Treba li i može li šutnja postati predmetom filozofije jezika?

Fenomen šutnje izgleda ne pripada jeziku, već je njegova negacija, odsustvo bilo koje riječi. Jeziku pripada samo riječ »šutnja« koja u rječniku ima svoje standardno značenje i kojoj sintaksa propisuje određeni način ponašanja u rečenicama. Interpretaciju fenomena šutnje, dešifriranje njenog značenja, analitički filozof prepušta psihologiji.

Fenomen šutnje, doduše, nije riječ čije bismo značenje mogli očitati iz rječnika, međutim on pripada govoru, dakle konkretnoj realizaciji jezika; šutnja se zbiva u toku govorenja, kao njegov prekid, ona je moguća tek na osnovu govora, kao njegova privacija.³ Postojanje dijaloške situacije, prisustvo govornika i slušaoca, očekivanje da se nešto kaže, pretpostavljeni predmet govora — pretpostavke su fenomena šutnje. Tek prisustvo sudionika u dijalogu može naše ne-govorenje okarakterizirati kao šutnju, tek na osnovu onog već govorenog i onog što treba da bude rečeno pretvara se izostanak riječi u »rječitu« šutnju. Rječita šutnja stoga pripada govoru kao što John Cageova tišina pripada glazbi, kao što Maljevičev »Bijeli kvadrat na bijeloj podlozi« pripada slikarstvu.

Interpretacija šutnje bit će moguća tek iz konkretne dijaloške situacije, njeno značenje očitati ćemo iz elemenata koji čine atmosferu jednog dijaloga: iz konteksta prije ili poslije rečenog, iz analize međusobnog odnosa sugovornika, na osnovu tona i načina artikulacije prethodnog govora, iz ponašanja, mimike ili gestikulacije sugovornika, na osnovu njenog trajanja itd.

Na krajnjem primjeru odsutnosti govora do kojeg međutim može doći samo unutar jednog dijaloga, možemo sagledati one elemente koji sačinjavaju svaku govornu situaciju i koji su implicitni nosioci značenja svakog govora. Fenomen šutnje ukazuje da nam čak i u trenutku odsustva bilo kakve riječi ili iskaza sama dijaloška situacija posreduje izvjesna značenja koja interpretiramo kao kazivanje, da govor pretpostavlja i stvara jednu atmosferu prožetu

³ O pripadnosti šutnje govoru vidi: M. Heidegger: »Sein und Zeit«, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1960, str. 164—165.

značenjem koja govor podržava i njime je podržana te koja stoga predstavlja ključan faktor u procesu »prenošenja informacije«. Prisustvo sugovornika, njihova uzajamna otvorenost i zajedničko intencionalno prema predmetu o kojem je riječ, dakle osnovni elementi koji čine dijalog, pretpostavka su konstitucije značenja. Tek u odnosu na ovu situaciju može jedna riječ, ili iskaz, ili uopće bilo koji izraz zadobiti značenje, tj. postati »značajan«. »Govoriti znači — nekome govoriti«,⁴ govor pretpostavlja i uspostavlja jedan mi-svijet u kojem prekoračujemo granice sebe-zatvorenosti, u kojem pretpostavljamo pažnju drugoga i ujedno je drugom nudimo, očitavajući tako horizont razumijevanja u kojem tek biva moguće uspostavljanje zajedničkog predmeta razgovora. Svako referiranje pretpostavlja ovu uzajamnost, zajedničku prisutnost u jednoj situaciji razumijevanje koje tek omogućuje razumijevanje govora.

Ne izolirana riječ, niti izolirani iskaz, već njihova realizacija u dijalogu nosi potpunost njihova značenja. Značenje pojedine riječi koje očitavamo iz postojećeg rječnika, te značenje iskaza do kojeg dolazimo sumiranjem značenja pojedinih riječi samo su naknadne apstrakcije dijaloških konteksta u kojima se riječi i iskazi ozbiljuju. Značenje jedne riječi nije svodivo na pojam, grozd opisa ili postojeći predmet na koji riječ referira, njeno značenje je ono što njome kazujemo, što njenim izgovaranjem činimo očitljivim i podastiremo razumijevanju slušaoca. Riječ i iskaz tek su dijelovi govora, stoga bi filozofska analiza koja teži razumijevanju načina njihova funkcioniranja trebala primijeniti hermeneutički princip i tako rasvijetliti način njihova odnošenja prema cjelini govorne situacije.

O značajnoj ulozi dijaloške situacije pri konstituciji značenja svjedoče i slijedeći primjeri: U procesu učenja jezika dijete uči značenje jedne nove riječi iz cjelokupnog situacionog konteksta. Razumijevanje ovog konteksta, intencije sugovornika i uopće atmosfere u kojoj je riječ izrečena pretpostavka je za razumijevanje značenja riječi. Analogni primjeri su razumijevanje višeznačnih i indeksikalnih riječi, te eliptičnih rečenica, gdje tek kontekst situacije disambigvira neodređenost izraza.

Navedenim primjerima može se prigovoriti da su to slučajevi gdje jezik kao jezik ne funkcionira, gdje jezik još ne posjeduje snagu apstrakcije koja ga oslobađa vezanosti uz konkretan kontekst pretvarajući ga tako u moćno oruđe čovjekove spoznaje. Povezanost između formulacije pojmova, dakle mogućnosti pojmovne spoznaje i jezika nije sporna, sporno je međutim što navedeni

⁴ H. G. G a d a m e r: »Mensch und Sprache«, Kleine Schriften I, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen, 1967, str. 98.

prigovor ovu vezu implicite postavlja kao bit jezika, predviđajući da je jezik, osobito u svojoj govornoj realizaciji, čovjekov izraz čije značenje nije svodivo na posredovanje pojmovnog znanja o svijetu.

Govor nije samo instrument racionalne spoznaje objektivne stvarnosti, govor je čovjekov izraz namijenjen drugom čovjeku kojim očitujemo naš način percipiranja, osjećanja i poimanja. On nije neutralni instrument koji koristimo da prenesemo naše, izvan govora već formirane misli o predmetima, čovjek je u toj mjeri u govoru da bez njega gotovo da ne zna ni promatrati, ni osjećati, ni misliti. Kompleksnost našeg načina razumijevanja moguće je u velikoj mjeri izraziti govorom, što znači ne samo riječima i njihovim kombinacijama, već i načinom artikulacije, intonacijom, mimikom. Čak i strogo racionalni Kant je pisao: »Čovjekov govorni izražaj sastoji se u riječima, mimici i tonu (artikulacija, gestikulacija i modulacija). Samo veza tih triju vrsta sačinjava potpuno priopćenje onoga, koji govori. Naime misao, predodžba i osjećaj prenose se na taj način na drugoga istodobno i sjedinjeno.«⁵

Svođenje čovjekovog govornog izraza na njegovu logičku formalizaciju zaboravlja na mnogostruke izražajne moći jezika ispitujući jedino njegovu funkciju označavanja predmeta. Riječi međutim nisu samo mreža vektora koji nas vode do predmeta, one nam ujedno »kazuju« nešto više o predmetu, odnosno pokazuju nam način našeg doživljavanja predmeta. Značenje jezika transcendirira posredovanje jednog neutralnog svijeta objekata, u svakom jezičnom izrazu prisutno je i jedno egzistencijalno značenje koje je neodvojivo od njegove fenomenalne razine. Pored svoje prozirne dimenzije jezik posjeduje tamnu, neprozirnu dimenziju koja nam posreduje njegovo »egzistencijalno značenje«.⁶

Dovesti u pitanje analitičku pretpostavku autonomije značenja znači pokazati da prevođenje iz jednog jezika na drugi nije mehanički proces i da se ne može provesti bez ostatka onog neprevodivog. Učiti strani jezik ne uključuje samo učenje analognih naziva stvari i pojmova, već i savladavanje jednog drugačijeg načina mišljenja, osjećanja i opažanja. Različitost artikulacije i zvučkovne dimenzije riječi, različitost rodova imenskih riječi, različitost sintakse i morfologije, rečenične intonacije, upotreba drugačijih prijedloga i veznika, idiomatskih izraza itd. uče nas jednom druga-

⁵ I. Kant: »Kritika rasudne snage«, Kultura, Zagreb, 1957, str. 160.

⁶ M. Merleau-Ponty: »Fenomenologija percepcije«, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978, str. 197, 203.

⁷ B. Lee-Whorf ukazuje na različitost kognitivne sfere kod pripadnika različitih jezičnih zajednica, vidi: »Jezik, misao i stvarnost«, BIGZ, 1979.

čijem načinu ne samo razmišljanja,⁷ već i drugačijem načinu »upotrebe našeg tijela«. ⁸ Analiza neprozirne dimenzije jezika ukazuje na to da konvencionalistička teorija o biti jezika zaboravlja na njegovo egzistencijalno značenje i svodi ga na neutralno sredstvo posredovanja jednog od čovjeka nezavisnog svijeta. Činjenica da u svakodnevnom govoru egzistencijalnog značenja nismo svjesni, da u jeziku neposredno vidimo stvarnost nije dokaz za beznačajnost fenomenalne razine jezika. Naprotiv, naše »samozaboravljanje« u jeziku proizlazi iz toga što jezik doživljavamo kao nešto što nam po prirodi pripada, što je od nas neodvojivo.

Budući da jezik posjeduje ne samo kognitivni, već i socijalni, emotivni i osjetilni aspekt — izražava on čovjeka kao cjelovito biće. Analitički pristup jeziku zaboravlja na mnogostrukost funkcija i značenjskih razina govora, stiješnjen u logičku aparaturu i sâm jezik doživljava se kao mehanizam, aparat koji se umjetno može konstruirati.

Premda su princip jezičnog atomizma i princip kompozicionalnosti doista pretpostavke naučivosti jezika, moguća značenja jednog sklopa riječi ne mogu se nikad u potpunosti predvidjeti jer značenje jednog iskaza uvijek ovisi o kontekstu konkretne dijaloške situacije u kojoj je izgovoren. Dovodeći u pitanje opće važenje principa atomizma i principa kompozicionalnosti, vjerujemo da prirodni jezik nije nikada u potpunosti naučiv. Da li će netko biti spreman da potvrdi da je jedan jezik naučio, ovisi o tome koliko on od jezika očekuje. Što smo više svjesni značenjskih potencijala jednog jezika, to smo manje uvjereni u to da tim jezikom u potpunosti vladamo. Nije stoga slučajno što jezik u velikoj mjeri učimo iz literature i što se pjesnici smatraju najvećim znalcima jezika koji najbolje mogu iskoristiti njegove značenjske potencijale. Jer jezik je kao biće otvoreni sistem čiji se razvoj i moguća značenja ne mogu unaprijed odrediti.

⁸ M. Merleau-Ponty: »Fenomenologija percepcije«, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978, str. 195.

Vanda Božičević: WORD — PROPOSITION — DIALOGUE

Summary

In the attempt to work out a language model which could give a key to the philosophical questions related to language as an embracing phenomenon, the author offers a critical analysis of those proposals which take isolated word and/or proposition as their model, and argues for an alternative approach which would favour the dialog as its paradigm.

The analysis of the analytical conception of language shows that the primacy of proposition, the dominant principle of language atomisation and compositionality together with the orientation on universal semantics and logical formalization of natural languages actually present a reduction of such meaning dimensions in language which are most prominent in its concrete realization — that is in dialogue. The author stresses the atmosphere of a dialogue, situational context and phenomenal level of speech — all of which are important for the constitution of meaning. The conviction propagated here is that philosophical theory which starts with dialogue as a model is closer to the essence of natural language.